

HAMILTON REED ARMSTRONG

## A hit átadása a művészet segítségével

*Már a kereszténység kezdeteitől fogva a római katakombák legkorábbi temetkezési helyein a hit megjelenítését és átadását célzó képek széles választékával találkozunk. Virágok, madarak, állatok és a természeti környezet sokszínűsége mutatja be a teremtés jóságát és gazdagságát. Szent jelképek, mitológiai és bibliai képek sokasága tárul itt elénk.*

### AZ ÉRTELEM ÉS A KÉPZELET EGYSÉGE

A legnagyobb képek némelyike Jézus Krisztust és az apostolokat ábrázolja. Ezek között megtaláljuk az Eucharisztia ünneplését ábrázoló képet is, mint például a második-harmadik századi *Capella Græca* az Utolsó vacsorát ábrázoló festményén. E képek mindegyike a maga bonyolultságában és egyetemeségében olyan hit megnyilvánulása, amely, noha becsülte az evilág szépségét, mégis minden reményét az eljövendő világba helyezte.

Voltak persze olyanok is mindig, akik elleneztek a képek használatát, eszmei okokból. Érvelésük alapját a Kivonulás és a Leviták könyvében található bibliai tiltások képezték, amelyek a faragott képekre vonatkoztak. Ez különösen is igaz volt a zsidó származású megtértekre.

A képekről folytatott párbeszéd és vita II. Leó és V. Konstantin alatt, a nagy képromboló szakadás idején érte el a csúcspontját, 730 és 780 között. A vita azonban a legnagyobb hatást természetesen főként az Egyház keleti, bizánci ágára gyakorolta. A kérdést 787-ben rendezte végül a II. Nikaiai Zsinat, mégpedig a képek használatának javára.

Nagy Szent Bazil (Vazul) megfogalmazása, amelyet később az egész összegyűlt zsinat elfogadott, a következőképpen hangzott: „a tisztelet, amellyel az ikont illetjük, fölér az ősképhez is”. Adorján pápa pedig azt írta *A Szentlélekről* szóló művében: „Egy látható arc segítségével, a lelkünket egy lelki

vonzás emeli az istenség láthatatlan fölségéhez a kép szemlélésén keresztül, ahol ama test van megjelenítve, amelyet Isten Fia méltóztatott fölölteni a mi üdvösségünkért.”<sup>1</sup>

#### TISZTELETTELJES LEBORULÁS

Míg az Egyház folyamatosan támogatta a szentképek használatát a hívek személyes lelki életében, a keleti egyházban a szent művészetet még szélesebb körben használták a szent liturgia nélkülözhetetlen elemeként. A keleti egyházban az ikon a maga aranyszín mennyei hátterével és szent alakjaival a bizánci istentisztelet kulcsfontosságú elemévé emelkedett. Az ikonoknak tulajdonképpen a Szentírással megegyező jelentőséget kezdtek tulajdonítani.

Ahogy Studita Szent Teodor megjegyezte *Antirrheticus* című művében: „Amit a papír és a tinta jelenít meg egyféleképpen, azt jeleníti meg az ikon másféleképpen, a változatos színeknek és egyéb anyagoknak köszönhetően.”<sup>2</sup>

Az értelem és képzelet eme összehangzó egysége a megtestesülés teológiáján alapul, amelyet a Khalkedóni Zsinat fogalmazott meg hivatalosan, 451-ben. Damaszkuszi Szent Jánosnak az *Értekezés a képekről* című művéből vett szavai szerint, az *anyag elemei* kifejezés Istenre vezethető vissza, Aki „méltóztatott az anyagban megjelenni, és az anyagon keresztül megváltani bennünket.”<sup>3</sup>

A már említett nyolcadik századi II. Nikaiai Zsinat (787) óta, egészen napjainkig, a keleti egyház tehát azt hangsúlyozza, hogy az ikontisztelet *timetiké proszkүнészisz*, vagyis „tiszteletteljes leborulás”. Az ikon segítségével a szemlélő Jézus Krisztus, Szűz Mária és a szentek mennyei valóságának jelenlétébe helyezkedik, és ezáltal is tisztelettel adózik az ábrázolt személynek vagy személyeknek.

A képzelet ezen emelkedett áhítata, párhuzamosan különböző szóbeli imádságok elmondásával, alapvető mind az ortodox keletiek, mind pedig a keleti katolikusok számára. E megállapítás különösen is igaz magára a Szent Liturgiára, amely a keleti teológiában a közénk a földre szállt Mennyei Jeruzsálemet jeleníti meg, amelyet minden érzéknek meg kell tapasztalnia.

<sup>1</sup> ADORJÁN pápa, *A Szentlélekről*, XVIII, 45,19.

<sup>2</sup> Studita Szent TEODOR, *Antirrheticus*, 1,10.

<sup>3</sup> Damaszkuszi Szent JÁNOS, *Értekezés a képekről*, 116.

#### AZ ÍRÁSTUDATLANOK BIBLIÁJA

A nyugati egyház is, noha nagy általánosságban véve gyakorlatiasabb és egyszerűsre mind sok esetben kevésbé misztikus, mint a keleti, szintén ugyanolyan szívesen támogatta a képek használatát a vallásos életben.

Ilyen értelemben írta Nagy Szent Gergely 596-ban Szerénusznak, a marseille-i püspöknek, hogy „képeket kell használni a templomokban, hogy az írástudatlanok legalább a falakon el tudják olvasni azt, amit a könyvekben nem képesek.”<sup>4</sup>

Aquinói Szent Tamás e fontos meglátást még erősebben fogalmazta meg a *Commentarium super Libros Sententiarum* című művében (Commentum in Librum III. Dist. 9., articulus 2., quæstio 2.). Aquinói Szent Tamás véleménye szerint „három oka van a képek használatának az Egyházban: először is, az írástudatlanok nevelésére szolgálnak, akik tanulhatnak belőlük, mint a könyvekből; másodszer, a megtestesülés titka és a szentek példái jobban az emlékezetünkbe vésődhetnek azáltal, hogy naponta megjelennek a szemünk előtt; és harmadszor, fölkeltik az érzelmeket, amelyeket hatékonyabban szítanak föl a látott dolgok, mint a hallottak.”<sup>5</sup>

A római katolikus megújulás a Trienti Zsinat döntéseire támaszkodva ismételten hangsúlyozta a képek hatékonyságát a lelkek megtérésre vezetésében.

#### ESTAMPITÁK ÉS HITHIRDETÉS

A hit római katolikus hirdetését az amerikai földrészen tulajdonképpen nagyban segítette az *estampiták*, vagyis a szentképek terjesztése. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a bennszülöttek nem igazán értették a spanyol és portugál hithirdetők új teológiájának finomságait.

Mégis, rendkívül pontosan megértették a képeket, amelyek azt ábrázolták, hogy egy szerető Megváltó hogyan halt meg a kereszten az ő üdvösségükért; vagy amelyeken azt láthatták, hogy egy szent anya a mennyben őértük könyörög a mennyei trónszék előtt.

Mindeközben Európában rendkívül népszerűek voltak a ferencesek, a jezsuiták és a karmeliták által készített, gazdagon díszített, elmélkedéseket

<sup>4</sup> Nagy Szent Gergely pápa levelei Szerénusznak, a marseille-i püspöknek.

<sup>5</sup> AQUINÓI Szent TAMÁS, *Commentarium super Libros Sententiarum: Commentum in Librum III. Dist. 9., articulus 2., quæstio 2.*

tartalmazó könyvek. A képek ama célt szolgálták, hogy a *compositio loci* végbemegehessen, vagyis behelyezkedhessünk a helyszínbe, hogy ekképpen elmélkedve a szellem fölemelkedhessék a földi dolgok képétől az Istenhez.

Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatok* című művének első heti első gyakorlatából vett szavaival: „a látható dolgok fölötti szemlélődésben vagy elmélkedésben, miként az Urunk, Jézus Krisztusról elmélkedve is, Aki látható, lehetőség adódik arra, hogy a képzelet szemével egy valódi helyet lássunk, ahol ama dolog található, amely fölött szemlélődni szeretnénk.”<sup>6</sup>

#### A LÉLEK A FÖLDIEKTŐL ISTENHEZ EMELKEDIK

Antonius Sucquetnek, aki 1630-ban az egyik legnépszerűbb lelkiismereti könyv, a *De Meditandi Methodo qua Anima a Terrenis Elevatur Deum* (Az elmélkedés módszeréről, amely által a lélek a földiektől Istenhez emelkedik) című szerzője volt, a következő a véleménye:

„E képek bárki segítségére lehetnek, minthogy a szellem szikkadt és unalmas; ám különösen is az egyszerűbb embereket fogják segíteni, hogy a figyelmüket jobban összpontosítsák, és hogy hasznosabban elmélkedjenek. Minthogy aki e módszert alkalmazza, könnyedén fölülemelkedik ama két dolgon, amely megnehezíti, sőt egyenesen gyümölcsteleenné teszi az elmélkedést. Az első ezek közül a képzelet ingatagsága. Hiszen Ádám bűne után a képzelet teljesen zabolátlan lett; az ingatag szellem pedig arra kényszerül, hogy szerteszét kóboroljon a Föld fölszínén, és nem képes a kegyes gondolatokhoz tartani magát. Hogy megfékezzük, megfelelőnek tűnik rögzíteni úgy, ahogy van, kegyes gondolatok és képek segítségével. Loyolai Szent Ignác pontosan ezt helyeselte, amikor azt írta Nadalnak, hogy Jézus Krisztus életét gyönyörű képek segítségével kéne kiadnia, az elmélkedő még nagyobb kényelme kedvéért. A tapasztalat is azt tanítja nekünk, hogy ez mennyire igaz, és az Anyaszentegyház, amely igen széleskörűen használja a szentképeket, mindezen meglátásokat a saját tekintélyével is megerősíti.”<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Loyolai Szent IGNÁC, *Lelkigyakorlatok*. I. Hebdomada, primum exercitium.

<sup>7</sup> SUCQUET ANTONIUS, *De Meditandi Methodo qua Anima a Terrenis Elevatur Deum* (Az elmélkedés módszeréről, amely által a lélek a földiektől Istenhez emelkedik). 1630. II., 2,35.

#### A MŰVÉSZETEK AZ EGYHÁZ SZOLGÁLATÁBAN

Kétezer éves története során az Egyház mindig egy összefüggő örömhírhez tartotta magát: hogy Jézus Krisztus megváltó tette által Isten kiválasztottai elérhetik az üdvösséget és láthatják Őt színről színre.

Továbbá, boldogan élhetnek Ővele, Szűz Máriával, a szentekkel és az angyalokkal az örökkévalóságban. E hit, „amelyet a szentek egyszer s mindenkorra megkaptak” (Szent Júdás apostol levele 1,3), azóta sem változott.

A II. Vatikáni Zsinat megnyilatkozásai ezen örömhírt a szabadság és minden egyes emberi személy méltóságának összefüggésébe helyezték, és egyzersmind a szentségre meghívás egyetemességét is hangsúlyozták.

A művészetek vonatkozásában mind a II. Vatikáni Zsinat megnyilatkozásai, mind pedig az azok nyomán készült Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK) kiemelten is újra hangsúlyozza a művészetek szerepét, különösen is a képzőművészetekét, az Egyház és küldetése szolgálatában, különösen is a szent liturgiában.

#### AZ EMBERI LELKEK ISTEN FELÉ FORDÍTÁSA

Világosan látszik ez a II. Vatikáni Zsinatnak a *Szent Liturgiáról* szóló konstitúciójában is, a *Sacrosanctum Concilium*ből, amely *A szent művészet és a berendezési tárgyak* című fejezetben *A szent művészet jelentőségéről* szóló 122. pontban a következőket mondja a művészetekről:

„Teljes joggal számítják az emberi tehetség legnagyobb remekléseihez a képzőművészeteket, különösen pedig a vallásos művészetet, s azon belül is mint legkiválóbbat, a szent művészetet. A vallásos és szent művészet jellegénél fogva arra törekszik, hogy az emberi művekben valamilyen módon kifejezze Isten mérhetetlen szépségét, és annál inkább dicséretének és dicsőségének növelésére szenteli magát, mivel nincs más szándéka, mint hogy a lehető legtöbbel járuljon hozzá az emberi lelkek Isten felé fordításához. Az Anyaszentegyház ezért mindenkor barátja volt a képzőművészeteknek, nemes szolgálatukat szüntelenül igénybe vette, és művészeket nevelt, hogy az istentisztelethez tartozó tárgyak valóban méltóak, díszesek és szépek legyenek, igazán jelezzék és tükrözzék a mennyei valóságokat. [...] Az Egyház nagy gondot fordított arra is, hogy a szent felszerelések méltók és szépek legyenek, és emeljék az istentisztelet fényét.”<sup>8</sup>

<sup>8</sup> *Sacrosanctum Concilium: Konstitúció a Szent Liturgiáról*, 122.

## ISTEN DICSÓSÉGÉNEK KISUGÁRZÁSA ÉS LÉNYEGÉNEK KÉPMÁSA

A *Katolikus Egyház Katekizmus*a (KEK) is hasonlóképpen világos. A 2501-es és a 2502-es bekezdések még tisztábban fogalmazzák meg a művészet, különösen is a szent művészet evangéliumi lehetőségeit:

„Az Isten képmására teremtett ember” (Teremtés könyve 1,26) a műalkotásai révén is kifejezésre juttatja a teremtő Istenhez fűződő kapcsolatának igazságát. Tulajdonképpen a művészet egy tisztán emberi kifejezésforma; és minden élőlény közös létezésük keresésén túl az emberi lét belső gazdagságának ingyenes és túlsorduló megnyilvánulása.

A művészet, mely a Teremtő által adott tehetségéből és magának az embernek az erőfeszítéséből ered, a gyakorlati bölcsesség egyik formája, amely az ismeretet és a szakértelmet egyesíti önmagában, hogy a látás vagy a hallás számára elérhető nyelven egy valóság igazságát öntse formába.

Így a művészet bizonyos hasonlóságot hordoz Isten tevékenységével a teremtésben, amennyiben az élőlények igazságából és szeretetéből merít. Csakúgy, mint bármely más emberi tevékenység, a művészet sem hordozza önmagában kizárólagos célját, hanem az ember végső célja rendezi és nemesíti.”

„A szent (szakrális) művészet igaz és szép, amikor formája által megfelelő tulajdonképpen hármas hivatásának. Egyrészt, Isten mindent meghaladó titka (transzcendentális misztériuma) föllevenítésének és megdicsőítésének a hitben és imádásban.

Másrészt, az igazság és szeretet kiemelkedő és láthatatlan szépségének, amely Jézus Krisztusban jelent meg, és amely a »dicsőségének kisugárzása és lényegének képmása« (Zsidóknak írt levél 1,3), hiszen »benne lakik testi formában az istenség egész teljessége« (Kolosszeieknek írt levél 2,9).

És harmadrészt, a lelki szépségnek, amely tükröződik a Szentséges Szűz Márián, Isten Anyján, a szenteken és az angyalokon. Az igazi szent (szakrális) művészet a teremtő és megváltó, szent és megszentelő Isten imádására, dicsőítésére és szeretetére vezeti el az embert.”<sup>9</sup>

## MINDEN NAGY MŰVÉSZET ISTENDICSÉRET

II. János Pál pápa a *Duodecimum Sæculum* kezdetű, *A szentképek tiszteletéről* szóló körlevelében (1987) még hangsúlyosabban fogalmaz: „Függetlenül az alkalmazott stílustól, minden szent művészetnek ki kell fejeznie az Egyház

<sup>9</sup> A *Katolikus Egyház Katekizmus*a, Budapest, 1994, 2501–2502.

hitét és reményét. A művésznak tudatában kell lennie annak, hogy az Egyház szolgálatának küldetését teljesíti.”<sup>10</sup>

A művész szerepe ugyanaz ma is, mint ami a katakombák korában volt: hogy az embert Isten színe látására vezesse a szépség ihletett műalkotásain keresztül. John Ruskin kifejezésével élve: „Minden nagy művészet istendicséret.”

Minden művész, aki eloldja magát a kizárólagos önkifejezés kísértésétől, és hitelesen keresi a teremtett rend szépségének ábrázolását, a maga különleges módján Istent keresi, „mert a teremtmények nagyságából és szépségéből összehasonlítás útján meg lehet ismerni a Teremtőjüket” (Bölcsesség könyve 13,5).

Ezért II. János Pál pápa az 1999-es apostoli levelében *A világ művészeihez*, minden alkotótevékenységgel foglalkozó embert arra buzdított, hogy „a szépség egyre újabb megjelenéseit hozzák elő”.

FORDÍTOTTA: NAGYPÁL SZABOLCS

(BÉKÉS GELLÉRT ÖKUMENIKUS INTÉZET, PANNONHALMA)

#### ÉLETRAJZI ADATOK:

HAMILTON REED ARMSTRONG hivatásos szobrász, előadó és író. Jelenleg a potomaci Heights Iskolában tanít, Marylandben, az Amerikai Egyesült Államokban.

<sup>10</sup> II. JÁNOS PÁL, *Duodecimum Saeculum: A szentképek tisztelete*, Róma, 1987.